इलाम जिल्लाका विद्यालयहरूमा कक्षा दशमा व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइएका कार्यकलापहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषाशिक्षा शिक्षण
विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको
नेपा.शि.५९८ को प्रयोजनार्थ
तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

कुमार पौडेल
क्याम्पस रोल नं.: ३२० (०६३/०६५)
परीक्षा क्रमाङ्क : २१४०३०६
त्रि.वि.दर्ता नं. : २२२८९-८८
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ
२०६८

शोधनिर्देशकको स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **इलाम जिल्लाका विद्यालयहरूमा कक्षा दशमा व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइएका कार्यकलापहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी कुमार पौडेलले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । कडा मिहिनेत र लगनशीलताका साथ तयार पारिएको यस शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट रहेको छु । अतः यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६८ भाद्र

शोधनिर्देशक

प्रेमप्रसाद भट्टराई

कृतज्ञताज्ञापन

अनुसन्धान भनेको सत्य पहिचान गर्नु, नयाँ-नयाँ धारणा तथा खोजलाई प्रमाणित गर्नु पुराना तथ्यहरूलाई पुनर्व्याख्या गर्नु हो । यो विषय आफैमा जटिल गहन खोजमूलक र समस्यापूर्ण विषय हो । यिनै विषयवस्तुहरूलाई गहिरो अध्ययन अनुसन्धान गरेर नवीन ज्ञान प्राप्तिका लागि गरिने व्यवस्थित प्रयास एवम् औपचारिक अध्ययन र गहन विश्लेषणको वैज्ञानिक प्रतिवेदनका रूपमा तयार हुने दस्तावेजनै अनुसन्धान हो । यसर्थ अध्ययन अनुसन्धानमा काल्पनिकतालाई मान्यता दिएको हुँदैन । अनुसन्धान भन्नुनै तथ्य धारणा एवम् ज्ञानको निर्मलीकरण भएकोले प्रस्तुत शोधकार्य व्याकरण शिक्षणका क्रियाकलापमा केन्द्रित रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा दशमा व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइएका शिक्षण विधि तथा कार्यकलापसँग सम्बन्धित विभिन्न तथ्यहरूको अध्ययन गरी निष्कर्षमा पुग्ने काम गरिएको छ । यस अध्ययनले विद्यालय तहमा व्याकरण शिक्षण गर्दा उपयोग गरिएका विधि तथा क्रियाकलापका विविध पक्षलाई समेटी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने कार्य गरिएकोले आगामी दिनमा यस क्षेत्रमा गर्न सक्ने खोज, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा समेत सहयोग पुग्ने विश्वास लिएको छु ।

प्रस्तुत शोधकार्य श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङका नेपाली भाषा शिक्षा विभागका श्रद्धेय गुरु श्री प्रेमप्रसाद भट्टराईको निर्देशनमा तयार गरिएको छ । आफ्नो व्यस्त समयको कुनै पर्वाह नगरी यो शोध कार्यलाई निर्देशित गरी यो अवस्थामा सफलतापूर्वक ल्याउन सहयोग पुऱ्याउनु हुने शोध निर्देशक प्रति म अत्यन्तै ऋणी छु । शोध शीर्षक चयनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका प्रमुख श्री प्रेमप्रसाद भट्टराई ज्यू लगायत नेपाली विषय अध्यापन गर्नु गराउनु हुने सम्पूर्ण गुरुहरू तथा सुकुना बहुमुखी क्याम्पस परिवारप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोध कार्यमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण शुभचिन्तक विद्वान वर्ग, सामग्री सङ्कलन कार्य, प्रश्नावलीमा सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर प्रदान गरेर शोध कार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्न सहयोग गर्नु हुने इलाम जिल्लाका नमुना छनौटमा पर्नु भएका कक्षा १० मा नेपालीभाषा र व्याकरण शिक्षण गर्ने शिक्षकज्यूहरू, सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापकज्यूहरूप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । यस शोध कार्यका लागि आवश्यक सामग्री, पाठयक्रम, पाठ्यपुस्तक, तालिम प्याकेज उपलब्ध गराउनु हुने शिक्षासँग

सम्बन्धित विभिन्न संस्थाहरू तथा महानुभावहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यो शोध पत्र टङ्कन कार्य तथा सेटिङमा सहयोग गर्नुहुने होराइजन कम्प्युटर सेन्टरका प्रोपाइटर अश्विनप्रसाद उप्रेतीप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

कुमार पौडेल

विषय सूची

अध्याय : एक

परिचय

१.१ शोध शीर्षक १
१.२ शोध प्रयोजन १
१.३ शोध परिचय १
१.४ समस्याकथन २
१.५ शोधको उद्देश्य ४
१.६ अध्ययनको महत्त्व ४
१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन ५
१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा ५
१.९ अध्ययन विधि ८
१.१० शोधको रूपरेखा ९

अध्याय : दुई

सैद्धान्तिक परिचय

२.१ व्याकरणको परिचय १०
२.२. व्याकरण शिक्षणको आवश्यकता ११
२.३. व्याकरण शिक्षणको प्रयोजन १२
२.४ व्याकरण शिक्षणका क्रियाकलापहरू १४
२.५ व्याकरण शिक्षणका प्रमुख विधिहरू १५
२.५.१ आगमन विधि १५
२.५.२ निगमन विधि १६
२.५.३ भाषासंसर्ग विधि १७
२.५.४ भाषा पाठ्यपुस्तक विधि १८
२.६ कार्यमूलक व्याकरण १९
२.७ सारांश २०

अध्याय :तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण

३.१ परिचय २१

३.२ प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण २१

३.३ कक्षा १० मा व्याकरण शिक्षणको उद्देश्य २२

३.४ व्याकरण शिक्षणको लागि पाठयोजना निर्माण २३

३.५ शैक्षणिक योजना २३

३.६ शैक्षिक सामग्री २४

३.७ शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप २५

३.७.१ शब्दवर्ग शिक्षणका कार्यकलाप २५

३.७.२ पदसङ्गति शिक्षणका कार्यकलापहरू २६

३.७.३ धातु शिक्षणका (मूल धातु, नाम धातु, प्रेरणार्थक धातु) कार्यकलापहरू २८

३.७.४.वाक्य परिवर्तन अर्न्तगत काल र पक्ष शिक्षणका कार्यकलापहरू ३०

३.७.५. वाच्य परिवर्तन अन्तर्गत कतृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य शिक्षणका कार्यकलापहरू ३२

३.७.६.भाव,प्रेरणार्थक र करण अकरणका आधारमा वाक्य परिवर्तन सम्बन्धी शिक्षण कार्यकलाप ३४

३.७.७. कारक र विभक्तिको पहिचान र प्रयोग सम्बन्धी शिक्षणका कार्यकलापहरू ३५

३.७.८. वाक्यका प्रकारको पहिचान र प्रयोग एवम् वाक्य संश्लेषण शिक्षणका कार्यकलापहरू ३७

३.७.९. शब्द निर्माण प्रक्रिया शिक्षणका कार्यकलापहरू ३८

३.८ वर्णविन्यासको प्रयोग शिक्षणका कार्यकलापहरू ४०

३.८.१ समग्रमा व्याकरण शिक्षण गर्दा अपनाइएका कार्यकलापहरू ४२

३.८.२ शिक्षण विधि ४४

३.८.३ प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्यहरूको सार ४५

अध्याय : चार

कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ परिचय ४७

४.२ कक्षा अवलोकनको व्याख्या तथा विश्लेषण ४७

४.२.१ सिकाइ वातावरण ४७

४.२.२ शिक्षकको व्यक्तित्व ४८

४.२.३. कक्षाको सुरुवात ४९

४.२.४ शिक्षणीय पाठको प्रस्तुतीकरण ५०

४.२.५ शिक्षण विधि ५१

४.२.६ विद्यार्थी मूल्याङ्कन ५१

४.२.७ पाठयोजना निर्माण ५२

४.२.८ गृहकार्य ५३

४.२.९ व्याकरण शिक्षणको प्रभावकारीता ५४

४.३ कक्षामा उपयोग गरिएका विधि तथा यिनीहरूको मूल्याङ्कन ५४

४.३.१ सारांश ५५

अध्याय : पाँच

तुलनात्मक विश्लेषण

५. शिक्षक प्रतिक्रिया तथा कक्षा अवलोकनको तुलनात्मक विश्लेषण ५७

५.१ संक्षिप्त परिचय ५७

५.२ तुलनात्मक विश्लेषण ५७

५.२.१ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग ५७

५.२.२ शिक्षण विधि ५८

५.३ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा सरकारी तथा निजी विद्यालयहरूको तुलना ५९

५.३.१ शैक्षिणिक योजना ५९

५.३.२ सिकाइ वातावरण ६०
५.३.३ कक्षाको सुरुवात ६१
५.३.४ पाठको प्रस्तुतीकरण ६३
५.३.५ गृहकार्य ६४
५.३.६ शिक्षण विधि ६५
५.४. कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त शिक्षकको तुलना ६६
५.४.१ कक्षा शिक्षणको सुरुवात ६६
५.४.२ शैक्षणिक योजना ६८
५.४.३ शिक्षण विधि ६९
५.४.४ अन्य ७०
५.४.५ सारांश ७०

अध्याय : छ

निष्कर्ष तथा सुझावहरू

६.१ निष्कर्ष ७२
६.१.१ व्याकरण शिक्षण सम्बन्धी शिक्षकहरूबाट प्राप्त प्रतिक्रियाको निष्कर्ष ७२
६.१.२ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यहरू ७३
६.१.३ प्रश्नावली र कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्यको तुलनात्मक निष्कर्ष ७४
६.१.४ सरकारी र निजी विद्यालयका तथ्यहरूको तुलनात्मक निष्कर्ष ७५
६.१.५ सरकारी तथा निजी विद्यालयका तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकहरूका बीचको तथ्यको तुलनात्मक निष्कर्ष ७६
६.२ सुझावहरू ७७
सन्दर्भग्रन्थसूची
परिशिष्ट-'अ'
परिशिष्ट-'आ'